

સાચી જોડણી અઘરી નથી

યશવંત દોશી

પરિચય પુસ્તિકા પ્રવૃત્તિ

૬૦૫

પ્રવૃત્તિ

કેવી ૬૦૦ પુસ્તિકાઓ પ્રગટ થઈ ?

જે છસો પુસ્તિકાઓનું પ્રકાશન થયું છે તેનું વિષયવાર પૃથક્કરણ આ પ્રમાણે થઈ શકે : અર્થશાસ્ત્ર, આરોગ્ય, આંતરરાષ્ટ્રીય, રાજકારણ, ઇતિહાસ, ભૂગોળ, કળા (ચિત્ર, સંગીત, શિલ્પ અને અનુવાદ), કાયદો, ગાંધી સાહિત્ય, ઘર અને કુટુંબ, જીવનકથા, તત્ત્વજ્ઞાન, દેશવિદેશ, ધર્મ અને સંસ્કૃતિ, પત્રકારત્વ, પશુપંખી, પુરાતત્ત્વ, રાજ્યબંધારણ, ભાષા, સાહિત્ય (લગભગ તેની સમગ્રતામાં), માનસશાસ્ત્ર, રમતગમત, રાજકારણ, વનસ્પતિસૃષ્ટિ, વહીવટી તંત્ર, વિદેશી સંબંધો, વિજ્ઞાન (ભૌતિક, રસાયણ, અવકાશ વગેરે), વેપાર-ઉદ્યોગ, શિક્ષણ, સમાજશાસ્ત્ર, સંસ્થાઓ તથા સામાન્ય જ્ઞાન—આટલાટલા વિષયોને લગતી પુસ્તિકાઓ તે તે વિષયનું ઊંડું જ્ઞાન ધરાવતી સિદ્ધહસ્ત વ્યક્તિ પાસે, વાચકને વિષયનું આવશ્યક જ્ઞાન અને માહિતી અચૂક મળી રહે અને તે પ્રત્યે તેની પ્રબળ જિજ્ઞાસા તથા રસ જાગે એ દૃષ્ટિ પાળી જળવાય એ રીતે, સમયસર અને માપસરના પ્રમાણમાં લખાવવી અને સામયિક સંદર્ભ પણ જળવાય એ રીતે પ્રસિદ્ધ કરવી તે અંતરની સૂઝ અને આયોજન-કૌશલ વગર અશક્ય છે.

(કૃષ્ણવીર દીક્ષિત, ‘જન્મભૂમિ’માંથી)

પરિચય પુસ્તિકા પ્રવૃત્તિ

સાચી જોડણી અઘરી નથી

યશવંત દોશી

સંપાદક : વાડીલાલ ડગલો

પરિચય ટ્રસ્ટ, મુંબઈ

પ્રકાશક
યશવંત દોશી
પરિચય ટ્રસ્ટ
મહાત્મા ગાંધી મેમોરિયલ બિલ્ડિંગ,
નેતાજી સુભાષ રોડ,
મુંબઈ-૪૦૦ ૦૦૨

મુદ્રક
માયર પ્રિન્ટર્સ કંપની
Mayer House
334 High Road, WEMBLEY, Middx. HA9 6AZ

• યશવંત દોશી
પાંચમી આવૃત્તિ: ૧૯૯૧
(પ્રત ૧૦૦૦)

૯ એક

આ આવૃત્તિના સંયોજક
ગુજરાતી સાહિત્ય અકાદમી
2 Beechcroft Gardens, WEMBLEY, Middx, HA9 8EP (UK)
Registered Charity No. 294307

સાચી જોડણી અઘરી નથી

અંગ્રેજી લખતી વખતે આપણે જોડણી (સપેલિંગ) વિશે જેટલી કાળજી રાખીએ છીએ તેટલી ગુજરાતી લખતી વખતે રાખતા નથી એવો ઘણા લોકોનો આક્ષેપ છે. આક્ષેપ સાવ ખોટો નથી. ખરી રીતે દરેક વ્યક્તિએ દરેક ભાષાની જોડણી સાચી લખવી જોઈ એ.

સાચી જોડણી એટલે નિયમ પ્રમાણેની જોડણી. અગાઉ ગુજરાતીમાં જોડણી વિશે ઘણી અરાજકતા ચાલતી હતી. વિદ્વાનો સામસામા સિદ્ધાન્તો આગળ ધરીને જોડણી નક્કી કરતા. એટલે એક જ શબ્દની જોડણી એક વિદ્વાન એક રીતે લખે અને બીજા વિદ્વાન બીજી રીતે લખે એવું બનતું.

આ અવ્યવસ્થામાંથી ૧૯૨૬માં વ્યવસ્થા માટેનું એક મોટું પગલું ભરાયું. એ વર્ષે ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ તરફથી ગુજરાતી જોડણીકોશ પ્રગટ થયો. તેમાં જોડણીના નિયમો પણ આપાયા. ગાંધીજીએ એ કોશ વિશે ‘નવજીવન’માં લખ્યું કે “હવે પછી કોઈને સ્વેચ્છાએ જોડણી કરવાનો અધિકાર નથી.” ગુજરાતી પ્રજાને જોડણીમાં વ્યવસ્થા આવે એ જોઈતું હતું. એટલે ગાંધીજીની શિખામણ મानीને ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ, યુનિવર્સિટીઓ, લેખકો, પ્રકાશકો, વર્તમાનપત્રો અને સરકારનાં શિક્ષણ અને પ્રકાશન ખાતાંઓએ આ જોડણીકોશ નક્કી કરેલી જોડણી સ્વીકારી.

‘સાચી જોડણી’ એ શબ્દનો અર્થ આ જોડણીકોશ સ્વીકારેલી જોડણી એટલો જ કરવાનો છે. એવી સ્વીકૃત જોડણી વધુમાં વધુ ચોકસાઈથી અને છતાં સહેલાઈથી કેમ લખી શકાય તે બતાવવાનો આ પુસ્તિકાનો હેતુ છે.

કોઈ પણ ભાષામાં આદર્શ વ્યવસ્થા એ ગણાય કે શબ્દ બોલાતાંવેંત તે કેમ લખવો તે સમજાઈ ન્થ. એનો અર્થ એ કે બોલાય તેવું લખાય. ખીજા શબ્દોમાં કહીએ તો ઉચ્ચાર પ્રમાણે જોડણી લખાય. પણ વ્યવહારમાં આવી આદર્શ વ્યવસ્થા ભાગ્યે જ જોવામાં આવે છે.

અલખત, આ બાબતમાં ગુજરાતીની સ્થિતિ, અને સંસ્કૃતમાંથી ઊતરી આવેલી ખીજા ભાષાઓની સ્થિતિ, અંગ્રેજી કરતાં વધુ સારી છે. આ ભાષાઓ ઘણે બધે અંશે ઉચ્ચાર પ્રમાણે લખાય છે. પણ સંપૂર્ણપણે આવી સ્થિતિ નથી.

જો ઉચ્ચાર પ્રમાણે લખાય એવી વ્યવસ્થા થઈ શકી હોત તો થોડાક જ નિયમોથી આપણું કામ ચાલી શકત. પાંચ-સાત નિયમો યાદ રાખ્યા કે સાચી જોડણી લખી શકાય એવું બનત. પણ ઉચ્ચાર ઉપરાંત વ્યુત્પત્તિ, પ્રચલિતતા વગેરે લક્ષમાં લીધાં એટલે નિયમોની સંખ્યા પણ વધારવી પડી, નિયમોમાં અપવાદો પણ અસંખ્ય કરવા પડ્યા.

જોડણીકોશે ૩૩ નિયમો તો આપ્યા છે પણ તે ઉપરાંત કેટલાક વળુલખ્યા નિયમોને પણ કોશ અનુસર્યો છે. આ લખેલા અને નહીં લખેલા નિયમોમાંથી આપણે કેટલીક તારવણી કરી લઈશું તો સામાન્ય ઉપયોગમાં લેવાતા મોટા ભાગના શબ્દોની જોડણી સમજાઈ જશે.

તત્સમ — તદ્ભવ

જોડણીકોશનો પહેલો નિયમ આ છે : “સંસ્કૃત તત્સમ શબ્દોની જોડણી મૂળ પ્રમાણે કરવી.” તત્સમ શબ્દો એટલે મૂળ ભાષામાં જેવા છે તેવા ને તેવા, કયા ફેરફાર

વિના, ગુજરાતીમાં વપરાતા શબ્દો. જોડણીકોશના લગભગ ૩૫ ટકા શબ્દો સંસ્કૃત તત્સમ શબ્દો છે. જોડણીકોશે એ શબ્દો માટે નિયમો આપ્યા નથી. પણ આપણે એ શબ્દોની જોડણીના કેટલાક નિયમો શોધી કાઢી આપણું કામ ચલાવી શકીશું.

કોશના ઘણા મોટા ભાગના શબ્દો તદ્દભવ શબ્દો છે. તદ્દભવ એટલે સંસ્કૃત, અરબી, ફારસી, અંગ્રેજી કે બીજી કોઈ પણ ભાષામાંથી કેટલોક ફેરફાર પામીને ગુજરાતીમાં આવેલા શબ્દો. ફેરફાર વિના મૂળ ભાષાના જ વપરાતા શબ્દો તત્સમ, અને ફેરફાર પામેલા શબ્દો તદ્દભવ. આ તદ્દભવ શબ્દોને જોડણીકોશના નિયમો લાગુ પડે છે. કોશના ૩૩માંથી ૨૬ નિયમો તદ્દભવ શબ્દો માટે છે.

તદ્દભવ શબ્દોની જોડણી

આથી, પહેલાં આપણે તદ્દભવ શબ્દોની જોડણી સમજીશું અને તત્સમ શબ્દોની જોડણી પછી વિચારીશું.

જોડણીની બાબતમાં મુખ્ય મુશ્કેલી હ્રસ્વ ઇ, દીર્ઘ ઇ, હ્રસ્વ ઉ અને દીર્ઘ ઊ કયાં લખાય તે વિશે હોય છે. બીજી મોટી મુશ્કેલી અતુસ્વાર કયાં મૂકવા અને કયાં ન મૂકવા તે અંગે જણાય છે.

એક નોંધ : રુ, રુ અને રૂ

‘ર’ ને હ્રસ્વ ઉ અને દીર્ઘ ઊ લગાડીને લખવાની રીત જરાક જુદી છે તેથી ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ. ‘ર’ને હ્રસ્વ ઉ લગાડીને રુ પણ લખાય અથવા રૂ પણ લખાય. ‘ર’ને દીર્ઘ ઊ લગાડવાથી રૂ થાય. એટલે

અધૂરું અને અધૂરું બન્ને સાચાં ગણાય.

પૂરું કે પૂરું ગમે તે લખી શકાય.

ખૂરું કે ખૂરું લખી શકાય.

અને દીર્ઘ ઊ લગાડવાનો હોય ત્યાં નીચે પ્રમાણે લખાય :

ર, રડું, રૂપિયો, રમઝૂમ, રમાલ, શરૂ.

આટલી નોંધ પછી આપણે નાનામોટા શબ્દોની જોડણી તપાસીએ.

એકાક્ષરી શબ્દો

એક જ અક્ષરના બનેલા શબ્દોમાં ઈ દીર્ઘ લખવો. નીચેનાં દખાવો જુઓ :

ધી, છ, દી, ખી, શી.

એક જ અક્ષરના બનેલા શબ્દોમાં અનુસ્વાર વિનાનો ઊ દીર્ઘ લખવો. જેમ કે

ઈ, બૂ, ટૂ, ભૂ, રૂ, લૂ.

પણ એક અક્ષરના શબ્દોમાં અનુસ્વાર સહિતનો ઊ હ્રસ્વ લખવાનો. દાખલા તરીકે :

કું, તું, શું, હું.

આ છેલ્લા નિયમમાં પ્રાણીઓના કે અન્ય પ્રકારના અવાજ ઉપરથી બનેલા શબ્દો, જેને રવાનુકારી શબ્દો કહે છે તે શબ્દો, અપવાદ છે. એ શબ્દોમાં અનુસ્વાર સહિતના ઊ પણ દીર્ઘ લખાય છે. દાખલા તરીકે :

ખૂં (ખાંસીનો અવાજ),

ચૂં (ઉદરનો અવાજ),

ફૂં (ફૂંકવાનો અવાજ).

એકાક્ષરી શબ્દોના આ નિયમો વટાવીને આગળ ચાલતાં બાકીના શબ્દો માટે જે વ્યાપક, સર્વસામાન્ય નિયમો આપણને ઘણા મદદગાર નીવડે તેવા છે.

એ સર્વસામાન્ય નિયમો

૧. શબ્દને અંતે આવતો ઈ દીર્ઘ લખવો.

૨. શબ્દને અંતે આવતો ઉ હ્રસ્વ લખવો.

આ એ નિયમો યાદ રાખી એનો અમલ કરનારની જોડણી સારા પ્રમાણમાં સાચી પડશે. એ નિયમો હવે જરા વિગતે જોઈએ.

શબ્દને અંતે આવતો ઈ

કોઈ પણ શબ્દને અંતે ઈ આવતો હોય તે હંમેશાં દીર્ઘ લખવો. દાખલા તરીકે :

ઉપરી, કડી, ચડાઈ, જઝી, ડાળી, તાલી, બહુમતી, બોલી, મોટાઈ, લઘુમતી, વાઘરી, સુબડી, હોળી.

શબ્દને અંતે આવતા ઈ ઉપર અનુસ્વાર હોય તોપણ ઈ દીર્ઘ લખવો. દૃષ્ટાંત તરીકે :

આહીં, કહીં, જહીં, તહીં, દહીં, નહીં.

શબ્દને અંતે આવતો ઉ

કોઈ પણ શબ્દને અંતે આવતો ઉ હ્રસ્વ લખવો. ઉદાહરણ તરીકે :

કમાઉ, ખીસાકાતરુ, ખેડુ, ગલરુ, ગોખરુ, ચાલુ, ફરમાસુ, ફાલતુ, બાળુ, ભાંડુ, રજળુ, લાડુ, સમજુ, હાઉ.

શબ્દને અંતે આવતા ઉ ઉપર અનુસ્વાર હોય તોપણ ઉ હ્રસ્વ લખવો. દાખલા તરીકે :

એવું, કેળું, જોડું, ઢીંકણું, નાનું, મોટું, વાંકું, શાણું, હીણું.

આ નિયમમાં જગરૂ, રજૂ, શરૂ વગેરે કેટલાક અપવાદ છે. અને તંબુ-તંબૂ તથા સાબુ-સાબૂ એમાં બન્ને વિકલ્પો સ્વીકાર્યા છે.

અક્ષરની ગણતરી

કેટલાક નિયમોમાં શબ્દોના અક્ષરની સંખ્યા લક્ષમાં લેવી પડે છે. એક અક્ષરના બનેલા શબ્દોની જોડણી

આપણે જોઈ લીધી. કેશમાં આપણે ક્રિયાપદ જોવા જઈએ તો તેમાં તેનું છેલ્લે ‘-વું’ અક્ષરવાળું રૂપ આપ્યું હોય છે, જેમ કે ખોલવું, લખવું વગેરે. જોડણીના નિયમો માટે શબ્દના અક્ષરો ગણવામાં છેલ્લો અક્ષર ‘વું’ બાદ કરવો. એટલે ખીલવું શબ્દ ગણતરી માટે (ખીલ) બે અક્ષરનો, નીકળવું (નીકળ) ત્રણ અક્ષરનો, પિવરાવવું (પિવરાવ) ચાર અક્ષરનો એમ ગણવું.

બે અક્ષરના શબ્દો

શબ્દના છેલ્લા અક્ષરની જોડણી માટે એક સર્વ-સામાન્ય નિયમ આપણે જોઈ ગયા. એટલે બે અક્ષરના શબ્દમાં ખીલ અક્ષરની જોડણી આપણે જાણી. હવે પહેલા અક્ષરનું શું ?

બે અક્ષરના શબ્દોમાં પહેલા અક્ષરના ઈ કે ઊ દીર્ઘ લખાય છે. નમૂના રૂપે કેટલાક શબ્દો જોઈએ :

ખીલ, ગીધ, ચીરો, જીનો, ઝીણું, ઢીલ, ખીક, લીલ, લીટી, વીશી, શીશી, ચીમ, હીર.

ઊડ, ઘૂસ, ચૂક, ઝૂલો, ટૂક, તૂત, તૂરું, પૂરું, ભૂરું, ભૂલ, મૂક, રૂડું, લૂણો, શૂળ, સૂઝ, હૂપ.

આ નિયમમાં કેટલાક અપવાદો છે : કુલ, જુહં, રિલ, સુધી વગેરે.

લઘુ અને ગુરુ અક્ષરો

હવે આગળ ચાલતાં પહેલાં લઘુ અને ગુરુ અક્ષરો કેને કહેવાય તે જાણવાની જરૂર પડશે. લઘુ એટલે ટૂંકા સ્વરવાળા અક્ષરો, ગુરુ એટલે લાંબા સ્વરવાળા અક્ષરો. અ, હ્રસ્વ ઈ અને હ્રસ્વ ઉ વાળા અક્ષરો લઘુ. આ, દીર્ઘ ઈ, દીર્ઘ ઊ અને એ, ઐ, ઓ કે ઔ વાળા અક્ષરો ગુરુ.

ત્રણ અક્ષરના શબ્દો

ત્રણ અક્ષરના શબ્દમાં પહેલા અક્ષરની જોડણી કેવી રીતે કરવી? એ નક્કી કરવા ખીજે અક્ષર તપાસવો. જો ખીજે અક્ષર લઘુ હોય તો પહેલા અક્ષરનો ઈ કે ઉ દીર્ઘ લખવો. અને ખીજે અક્ષર ગુરુ હોય તો પહેલા અક્ષરનો ઈ કે ઉ હ્રસ્વ લખવો.

દષ્ટાંતથી આ તરત સમજાશે. નીકળ શબ્દ લો. ખીજે અક્ષર ક લઘુ છે માટે પહેલા અક્ષરનો ઈ દીર્ઘ લખવાનો. એવું જ નીચેના શબ્દોમાં :

ઈડલી, કીમિયો, ખૂજલી, ગીરવી, ઘૂમટો, ચીવટ, છીછરું, જીરવ, જૂલણા, ટીખળ, હૂંફો, હૂંમરી, ડીમચું, હીમચું, તીરછું, થીંગડું, દીકરી, ધીરજ, નીકર, પીગળ, ફૂદડી, ખૂકડો, ભીતર, મૂરખ, રૂખડો, લીલમ, વીજળી, શીખવ, સૂતર, હીખડું વગેરે.

આમાં કેટલાક અપવાદ છે : ઇયળ, ઉપર, ઉપલું, કુલડી, કુમળું, ઘુવડ, ટુકડો, ટુચકો, મુગટ, મુજબ, મુદત વગેરે.

હવે દુકાળ શબ્દ જુઓ. એમાં ખીજે અક્ષર કા ગુરુ છે માટે પહેલા અક્ષરનો ઉ હ્રસ્વ લખાય છે. એવી રીતે નીચેના શબ્દો પણ જુઓ :

ઉછીનું, કિસાન, કુનેહ, કુલેર, કુહાડી, ખુવાર, ખુશાલ, ચુકાદો, તુમાખી, તુમાર, દિવાળી, ધુમાડો, નિકાલ, નિકાસ, નિખાર, નિભાવ, બિછાતું, બિલાડી, બિલોરી, બિહાગ, બિહાર, લિસોટો, સિપાઈ, સુતાર - સુધાર, હિલોળો વગેરે.

આમાં દીખાચો, દીવાન, દીવાનું, દીવાલ, ખીમાર, ખીમારી વગેરે શબ્દો અપવાદ છે.

ક્રિયાપદનાં કૃદંતોમાં ક્રિયાપદના પ્રથમાક્ષરની જોડણી કાયમ રહે છે, જેમ કે ખીલેલું, ભૂલેલું, મૂકેલું વગેરે.

ચાર કે વધુ અક્ષરવાળા શબ્દો

ચાર અક્ષરના કે તેથીયે લાંબા શબ્દોમાં પહેલા અક્ષરમાં ઇ કે ઉ હોય તો તે હ્રસ્વ લખવો. નીચે બતાવેલા અને એવા બીજા શબ્દોમાં પહેલા અક્ષરનો ઇ કે ઉ હ્રસ્વ છે :

ઇડરિયો, ઉકળાટ, ઉતરડ, કિરકોળ, કિરતાર, કિરપાણ, ખિસકોલી, કુદરડી, સિગરામ, સિસકારો, સુડતાળીસ.

પણ ક્રિયાપદનાં કૃદંતોમાં ગમે તેટલા અક્ષર હોય તોપણ મૂળ જોડણી કાયમ રહે છે. જેમ કે ઊભરાયેલું, ઊતરેલું, ભૂલનાર, મૂકનાર વગેરે.

એક ખાસ અપવાદ એ છે કે ગુજરાત અને ગૂજરાત તથા ગુજરાતી અને ગૂજરાતી એ બન્ને જોડણી સાચી ગણવાની છે.

સમાસમાં મૂળ જોડણી રાખવી

એક બાબત અહીં ધ્યાનમાં રાખવાની છે. કેટલાક લાંબા શબ્દો સમાસથી બનેલા હોય છે. એટલે બે અથવા વધુ શબ્દો ભેગા થવાથી એ શબ્દ બન્યો હોય છે. એવા શબ્દોમાં મૂળ શબ્દોની જોડણી કાયમ રાખવી.

દાખલા તરીકે ભૂલથાપ શબ્દ ભૂલ અને થાપ એ બે શબ્દોનો બન્યો છે. આથી ભૂલથાપ શબ્દ ચાર અક્ષરનો હોવા છતાં તેના પહેલા અક્ષરમાં હ્રસ્વ ઉ નહિ થાય પણ મૂળ શબ્દ ભૂલમાં દીર્ઘ ઊ છે તેમ જ રહેશે.

એવા બીજા કેટલાક શબ્દો દૃતઅદૃત, તૂટકૂટ, ધીર-ધાર, પૂછપરછ, બીજવર, ભૂલચૂક, મીઠાબોલું, મીઠુબત્તી, લીલઝામું, વીમાદલાલ, શીશકૂલ, સીંયુંસાદું, હીરાકણી વગેરે.

કેટલીક વાર એકનો એક શબ્દ બે વાર લઈને તેનો એક શબ્દ બનાવવામાં આવે છે. એવે વખતે પણ મૂળ શબ્દની જોડણી ચાલુ રાખવી. ઉદાહરણ તરીકે :

ફૂદાફૂદ, ખીચોખીચ, ગીચોગીચ, ઘીચોઘીચ, ખૂમાખૂમ.

મૂકવું — મુકાવું

ઝીલવું, મૂકવું વગેરે ક્રિયાપદોનું કર્મણિ કે ભાવે રૂપ અને ત્યારે મૂળ ક્રિયાપદના પહેલા અક્ષરમાં આવેલો દીર્ઘ ઈ કે ઊ હ્રસ્વ થઈ જાય છે : ઝીલવું પરથી ઝિલાવું, મૂકવું પરથી મુકાવું. એવાં બીજાં દર્શાવો : ઊઠવું — ઉઠાવું, ધૂમવું — ઘુમાવું, પૂછવું — પુછાવું, લૂછવું — લુછાવું, શીખવું — શિખાવું વગેરે.

આમાં બીજો અક્ષર ગુરુ થયો એટલે પહેલો અક્ષર લઘુ થઈ ગયો.

પણ ઊજવવું, છીનવવું, પીરસવું જેવાં (એક વધુ અક્ષરવાળાં) ક્રિયાપદોનું કર્મણિ કે ભાવે રૂપ અને ત્યારે બીજો અક્ષર ગુરુ નથી થતો (ત્રીજો થાય છે) એટલે પહેલો અક્ષર લઘુ કરવાનો નથી રહેતો. આથી આ શબ્દોમાં પહેલા અક્ષરનો દીર્ઘ ઈ કે ઊ કાયમ રહે છે. દાખલા તરીકે ઊજવવું — ઊજવાવું, છીનવવું — છીનવાવું, પીરસવું — પીરસાવું.

ક્રિયાપદનાં પ્રેરક રૂપોમાં મૂળ ક્રિયાપદના પહેલા અક્ષરમાંનો દીર્ઘ ઈ કે ઊ હ્રસ્વ થઈ જશે, જેમ કે ઝીલવું પરથી ઝિલાવવું, ઊજવવું પરથી ઉજવાવવું.

ક્રિયાપદોનાં મૂળ રૂપ કે કર્મણિ, ભાવે અને પ્રેરક રૂપ અંગે ખરી રીતે નીચેના સામાન્ય નિયમો જ ધ્યાનમાં લેવાના છે :

બીજો અક્ષર લઘુ હોય તો પહેલા અક્ષરનો ઈ કે ઊ દીર્ઘ.

ખીન્ને અક્ષર ગુરુ હોય તો પહેલા અક્ષરનો ઇ કે ઉ હ્રસ્વ.

શબ્દ ચાર કે વધુ અક્ષરનો હોય તો પહેલા અક્ષરનો ઇ કે ઉ હ્રસ્વ. (આ ચાર અક્ષરમાં ક્રિયાપદના મૂળ રૂપનો છેલ્લો -વું અક્ષર નહિ ગણવાનો.

ક્રિયાપદો ઉપરથી બનતાં નામ વગેરે શબ્દોને પણ આ જ નિયમો લાગુ પડે છે.

આ નિયમોને આધારે હવે નીચેનાં દર્શાવેલી જોડણી તપાસો એટલે નિયમો સમજાઈ જશે :

ખીન્ને અક્ષર લઘુ હોવાથી પહેલા અક્ષરમાં ઇ-ઉ હ્રીઘ	ખીન્ને અક્ષર ગુરુ હોવાથી પહેલા અક્ષરમાં ઇ-ઉ હ્રસ્વ	ચાર કે વધુ અક્ષર હોવાથી પહેલા અક્ષરમાં ઇ-ઉ હ્રસ્વ
ઉકળવું	ઉકાળવું	
	ઉકાળો	
ઉકલવું	ઉકેલવું	ઉકેલાવવું
	ઉકેલાવું	
	ઉકેલ	
ઉછાળવું	ઉછાળવું	ઉછળાટ
ઉછળાવું	ઉછાળાવું	
		ઉછામણી
		ઉછાળાવવું
ઉખરવું	ઉખાડવું-ઉખાડાવું	ઉખાડાવવું
	ઉખેડવું-ઉખેડાવું	ઉખેડાવવું
ઉઠવું	ઉઠાવું	ઉઠાઉગીર
	ઉઠાવવું	ઉઠાવ
ઉતરવું	ઉતારવું	ઉતરાવવું
ઉતરાવું	ઉતારાવું	ઉતરાણ
		ઉતરામણ

ઉપસવું		
ઉપસાવું		ઉપસાવણું
ખીજવું	ખીજવું	ખીજવણી
ખીજવણું	ખીજાવણું	ખીજવટ
ખીજવાવું		
ચૂકવણું		ચૂકવાવણું
ચૂકવાવું		ચૂકવણી
ટીપવું	ટીપાવું	
	ટીપાવણું	
	ટીપાઉ	
ધીરવું	ધીરાવું	
	ધીરાવણું	
	ધીરાણું	
પીરસવું		પીરસાવણું
પીરસાવું		પીરસાણું
		પીરસણિયો
પૂરવું	પુરાવું-પુરાવણું	પુરવાણી
મૂકવું	મુકાવું	
	મુકાવણું	
	મુકાણું	
મૂલવણું		મુલવણી
મૂલવાવું		
રીઝવું	રિઝાવું	રિઝવટ
રીઝવણું	રિઝાવણું	રિઝવણ
	રિઝામણું	રિઝવણી
શીખવું	શિખાવું	શિખવાડવું
શીખવણું	શિખાડવું	શિખવણ
	શિખાવણું	
	શિખાઉ	
	શિખામણ	

સૂકવવું
સૂકવાવું

સુકાવું
સુકાવવું

સુકવાવવું
સુકવણી

અનુસ્વારવાળાં ક્રિયાપદો

ક્રિયાપદના પહેલા અક્ષરમાં દીર્ઘ ઈ કે ઊ હોય અને તેની ઉપર અનુસ્વાર પણ હોય તો તેનાં કર્મણિ, ભાવે, પ્રેરક રૂપોમાં, તથા એ ક્રિયાપદ પરથી બનતા અન્ય શબ્દોમાં, મૂળનો દીર્ઘ ઈ કે ઊ કાયમ રહેશે. તેમાં ફેરફાર નહિ થાય. દાખલા તરીકે :

મૂળ ક્રિયાપદ કર્મણિ ભાવે
કે પ્રેરક

અન્ય શબ્દો
ચાર કે વધુ

અક્ષરવાળા
ગૂંગામાણુ

ગૂંગાળાવું
ઘૂંટવું

ઘૂંટાવું
ઘૂંટાવવું

ચૂંટવું

ચૂંટાવું
ચૂંટાવવું

લૂંટવું

લૂંટાવું લૂંટારુ

લૂંટાવવું

સીંચવું

સીંચાવું
સીંચાઈ

સીંચણિયું

વિશેષણ પરથી નામ

વિશેષણ પરથી બનતાં ભાવવાચક કે અન્ય નામમાં બીજો અક્ષર ગુરુ થાય તોપણ પહેલા અક્ષરનો દીર્ઘ ઈ કે ઊ હોય તે દીર્ઘ જ રહે છે. નીચેનાં દખ્તાંતોમાં પહેલો શબ્દ વિશેષણ છે, બીજો શબ્દ નામ છે : ચીકણું-ચીકાશ, જૂહું-જૂહાણું, હીકું-હીલાઈ, હીકું-હીલાશ, તૂરું-તૂરાટ, તૂરું-તૂરાશ, નીચું-નીચાણું, પીળું-પીળાશ, ફીકું-ફીકાશ, ભીનું-ભીનાશ, મીઠું-મીઠાઈ, મીઠું-મીઠાશ.

અનુસ્વારવાળા ઇ-ઉ અને ઈ-ઊ

આપણે પહેલાં જોઈ ગયા છીએ કે શબ્દને અંતે અનુસ્વારવાળો ઈ દીર્ઘ લખવો અને ઉ હ્રસ્વ લખવો. પણ અન્ય સ્થાને આવતા અનુસ્વારવાળા ઇ-ઉ કે ઈ-ઊનો નિયમ શો ?

ગુજરાતીમાં બે જાતના અનુસ્વાર વપરાય છે. એક અનુસ્વાર પોચો હોય છે. આવા પોચા કે આછા અનુસ્વારવાળા અક્ષરમાં ઈ અને ઊ હોય તો તે દીર્ઘ લખવા. દાખલા તરીકે નીચેના શબ્દો જુઓ :

ઈંટ, ઊંચું, ઊંધું, ખંટ, ગૂંચ, છીંટ, ઝૂંટ, ટૂંક, ડૂંડો, ઠીંક, પૂંછડું, ફૂંક, ભીંત, ભીંસ, ભૂંક, ભૂંડું, મૂંઝાવું, હીંચકો. આમાં કેટલાક અપવાદો છે :

કુંભાર, કુંવર, કુંવારું, સુંવાળું વગેરે.

બીજા પ્રકારનો અનુસ્વાર રણકતો હોય છે. આવા અનુસ્વારવાળા અક્ષરોમાં ઇ કે ઉ હ્રસ્વ લખવા. જેમ કે :

કુંભર, કુંદન, ગુંડો, ગુંદર, છેતરપિંડી, ઝુંડ, ઝુંબેશ, ડુંગર, દિંગ, ભંદી, ખુંદી, મુંબઈ, સિંધી, હિંગ, હિંડોળો.

જોડાક્ષરની પહેલાં આવેલા ઇ કે ઉ

ઇ કે ઉ પછી જોડાક્ષર આવે તો તે ઇ કે ઉ હ્રસ્વ લખવો. દાખલા તરીકે

ઇસ્ત્રી, ઇસ્પતાલ, ઉશ્કેરવું, કિટ્ટા, કિલ્લો, ખાલિસ્તાન, ખુલ્લું, ચિટ્ટી, છટ્ટી, જિલ્લો, જુસ્સો, ડુક્કર, તુક્કો, પાકિસ્તાન, ફિક્કું, મુક્કો, લુચ્ચો, શિસ્ત, સિત્તર, હુલ્લડ.

ઉપાંત્ય ઇ-ઈ કે ઉ-ઊ

છેલ્લાની પહેલો અક્ષર ઉપાંત્ય અક્ષર કહેવાય છે. ઉપાંત્ય અક્ષરમાં હ્રસ્વ ઇ-ઉ કયાં લખવા અને દીર્ઘ ઈ-ઊ કયાં લખવા તે હવે જોઈએ. એ માટે આપણે છેલ્લા બે

અક્ષરોનાં ઘણાં જોડકાં જોઈશું અને તે દરેકની જોડણી જોઈ લઈશું.

—ઈકું, —ઊકું

શબ્દને અંતે —ઈકું આવે તો તેમાંનો ઈ દીર્ઘ લખવો, જેમ કે ઓશીકું, પતીકું, પેતીકું, બાપીકું, મણીકું.

શબ્દને અંતે —ઊકું આવે તો તેમાંનો ઊ દીર્ઘ લખવો. દાખલા તરીકે ઠામૂકું, બળૂકું, બાપૂકું વગેરે.

—ઈરું, —ઈલું, —ઊરું, ઊરું

શબ્દને છેડે —ઈરું અથવા —ઈલું આવે ત્યારે એમાંનો ઈ દીર્ઘ લખવો. ઉદાહરણ તરીકે અધીરું, મતીરું, ખંતીલું, ગમતીલું, ડંખીલું, જોશીલું, નાતીલું, મતીલું, મોજીલું, રસીલું, સંખીલું, હોંશીલું.

શબ્દને અંતે —ઊરું કે —ઊલું આવે ત્યારે તેમાંનો ઊ દીર્ઘ લખવો. દષ્ટાંત તરીકે અધૂરું, અસૂરું, પૂરું, બસૂરું, આકૂરું, બાપૂરું વગેરે.

અપવાદ : મધુરું, બાળુરું, મહુરું.

શબ્દને અંતે 'ઓ'

શબ્દને અંતે 'ઓ'વાળો અક્ષર હોય તો તેની પહેલાં ઈ કે ઊ દીર્ઘ આવશે :

અંગૂઠો, કચ્છકો, કાઝીકો, ગોઝીરો, કેસૂકો, ગોટીલો, ગોરીલો, ગાલીચો, નફૂચો, જૈરીલો, ઘડૂલો, દડૂલો, નતીજો, નમૂનો, પસીનો, મણીકો વગેરે.

આ બધા શબ્દોમાં ઉપાંત્ય અક્ષર ઉપર ભાર આવે છે. પણ કેટલાક શબ્દોમાં એવો ભાર નથી આવતો ત્યાં તેને અપવાદ ગણી ઉપાંત્ય અક્ષરનો ઈ કે ઊ હ્રસ્વ કરાય છે. જેમ કે કાતુકો, જાંબુકો, મહિનો, મહુકો, મેહુલો વગેરે અપવાદ છે.

કાપડીઆ નહિ પણ કાપડિયા

શબ્દમાં કેઈ પણ સ્થળે ઈ પછી સ્વર આવતો હોય તો તે ઈને હ્રસ્વ કરી સ્વરની પહેલાં ય્ ઉમેરવો. આને સ્પષ્ટ કરીએ : - ઈઅ, - ઈઆ, - ઈઉ, - ઈઓ વગેરે ન લખતાં - ઇઅ, - ઇઆ, - ઇયું, - ઇયો એમ લખવું. એટલે કે કાપડીઆ, કોડીઉ એમ લખવાને બદલે કાપડિયા, કોડિયું એમ લખવું. એવી જ રીતની નીચેનાં દર્શાવેલી જોડણી જુઓ :

અઠવાડિયું, ઇયળ, ઊલિયું, કડિયો, કંગાલિયત, કાઠિયાવાડ, ગરાસિયો, ઘડિયાળ, ચાડિયો, છોડિયું, જાડિયો, ઝીણિયો, ટીણિયો, ઠગિયો, ડાઘિયો, ઢાળિયું, તૂરિયું, ઘિગડિયું, દરિયો, દિયર, ધમાલિયું, નાળિયેર, પિયર, ભરતિયું, મરજિયાત, મહિયર, રંટિયો, લેણિયાત, શુકનિયાળ, સહિયર, હરિયાળી.

સ્ત્રિયો નહિ, સ્ત્રીઓ લખવું

પણ મૂળ શબ્દને છેડે હ્રસ્વ ઇ કે દીર્ઘ ઈ હોય અને તેને બહુવચનનો ઓ પ્રત્યય લાગે ત્યારે મૂળ શબ્દને ઓ લગાડવો. જેમ કે સ્ત્રીતું બહુવચન સ્ત્રીઓ જ કરવું, સ્ત્રિયો નહિ.

એવી જ રીતે ચોરડીઓ, કવિઓ, ખુરશીઓ, ખૂખીઓ, જંગલીઓ, તોફાનીઓ, નદીઓ, સખીઓ.

ગએલું નહિ પણ ગયેલું

ગએલું, જોએલું વગેરે ન લખતાં ભૂતકૃદંતનાં રૂપ ગયેલું, જોયેલું એમ લખવાં. એવાં બીજાં કેટલાંક રૂપો :

ખવાયેલું, ખોયેલું, ખોવાયેલું, ગવાયેલું, જણાયેલું, દેખાયેલું, ઘેયેલું, બોલાયેલું, સંભળાયેલું વગેરે.

જઈએ, છીએ

કરિએ, છિએ, ચાલિએ એમ ન લખવું. કરીએ, છીએ, ચાલીએ એમ લખવું. એવાં બીજાં ઉદાહરણો : ખાઈએ, ગાઈએ, જઈએ, જાણીએ, દેખાઈએ, ધોઈએ, બોલીએ, સાચવીએ, સૂઈએ, હોઈએ.

કૌવત — ફંખા

કેટલાક શબ્દોમાં એ, તો કેટલાકમાં અઈ લખાય છે. એવી રીતે કેટલાક શબ્દોમાં એ, તો કેટલાકમાં અઉ લખાય છે.

દાખલા તરીકે કૌવત, કૌસ, ચૌદશ, પૈડું, પૈસો એ બેડણી સાચી છે. કઉવત, કઉસ, ચઉદશ, પઈડું, પઈસો એમ લખવું ખોટું છે.

એથી બિલકુલ કંઈ, ગઈ, પઈ, ફંખા, ભઈ, ભઈ લો એ સાચું છે; કેં, ગૈ, પૈ, ફૈખા, ભૈ, ભૈલો એ ખોટું છે.

બુવો નહિ પણ બુઓ

બોવું, બેવું, ધોવું, પીવું, રોવું, સૂવું વગેરે ક્રિયાપદોના આજ્ઞાર્થમાં બુવો, બુવો, પીવો એમ ન લખવું. એ રૂપો નીચે પ્રમાણે લખવાં : બુઓ, બુઓ, ધુઓ, પીઓ, રુઓ, સૂઓ.

એ ક્રિયાપદો વર્તમાનકાળ બીજા પુરુષ એકવચનમાં અને ત્રીજા પુરુષમાં બુએ છે, જુએ છે, ધુએ છે, પીએ છે, રુએ છે, સૂએ છે એમ લખાશે.

લીમડો અથવા લીંબડો

આવા શબ્દોમાં બન્ને રૂપો સાચાં ગણ્યાં છે. એટલે આમલી કે આંબલી, કામળી કે કાંબળી, ડામવું કે ડાંભવું, તૂમડું કે તૂંબડું કે તુંબડું, પૂમડું કે પૂંલડું, લીમડો કે લીંબડો એમ બન્ને રીતે લખી શકાય.

સાદલો કે સાડલો

ગુજરાતના જુદા જુદા વિસ્તારોમાં એક જ શબ્દનો ઉચ્ચાર જુદી જુદી રીતે થતો હોય એમ બને છે. કોશે ક્યારેક એ બોલીની રીતોમાંથી એક જ સ્વીકારી છે, તો ક્યારેક વધુ રીતો સ્વીકારી છે.

સૌરાષ્ટ્રમાં સાડલો શબ્દ બોલાય છે, જ્યારે અન્ય કેટલાક વિસ્તારોમાં સાદલો બોલાય છે. એ બંને જોડણી કોશે સ્વીકારી છે.

ચાંદલો અને ચાંદલો બન્ને ચાલે, પણ ચાંડલો ન લખાય.

કલ્લી અને કડલી, ગાલું અને ગાડું એ બંને જોડણી લખી શકાય.

ખાચણી નહિ પણ ખાંડણી

સાધારણ રીતે બોલવામાં ઘણી વાર ખાચણી, ખાચું એવા ઉચ્ચાર થાય છે. પણ કોશે એ ઉચ્ચારો સ્વીકાર્યા નથી. એટલે એાચણું નહીં પણ એાઢણું, ખાચણી નહીં પણ ખાંડણી, ચાચણી નહીં પણ ચાખણી, ખાચણું નહીં પણ ખારણું, એાચડી નહીં પણ એારડી લખવું જોઈએ.

ખવડાવવું - ખવરાવવું

આવાં પ્રેરક ક્રિયાપદોમાં - ડાવવું અને -રાવવું બન્ને રૂપો જુદા જુદા વિસ્તારોમાં બોલાય છે. એ બન્નેને સાચાં તરીકે સ્વીકારવામાં આવ્યાં છે. એટલે કહેવડાવવું અને કહેવરાવવું, ખવડાવવું અને ખવરાવવું, ગવડાવવું અને ગવરાવવું, ધવડાવવું અને ધવરાવવું, નવડાવવું અને નવરાવવું, પિવડાવવું અને પિવરાવવું એ બન્ને રૂપો સાચાં ગણવાનાં છે.

વિશે અને વિષે

કેટલીક જગ્યાએ શ અને ષ બંને ચાલે છે. કોશ

અને કોષ, જોશી અને જોષી, વિશે અને વિષે, વેશ અને વેષ બંને સાચાં ગણાય.

પણ દોશી શબ્દને બદલે દોષી ન લખાય. અષાડ, અષાઢ, અસાડ ચાલે પણ અશાડ નહીં. કોશિશ શબ્દ કોશિષ એમ ન લખાય.

માશી - માસી

શ અને સ ઘણી જગ્યાએ એકબીજાને બદલે ચાલે છે. દાખલા તરીકે : ચૌદશ કે ચૌદસ, છાશ કે છાસ, ડોશી કે ડોસી, ભેશ કે ભેસ, માશી કે માસી એ બંને જોડણી ચાલે. સંખ્યા બતાવતા શબ્દોમાં એટલી બધી જગ્યાએ શ અને સ બંને ચાલે છે કે તેની યાદી ઘણી મોટી થઈ જાય. પણ દશ - દસ, વીશ - વીસ, ત્રીશ - ત્રીસ, ચોંશી - ચોંસી બન્ને ચાલે.

બેન - બહેન નહિ પણ બહેન

ઘણા શબ્દોમાં હ આગલા અક્ષર સાથે જોડાયેલો હોય એવો ઉચ્ચાર થાય છે. પણ જોડણીકોશે એવો નિયમ કયો છે કે આગળના અક્ષર સાથે હ જોડવો નહીં. અમુક શબ્દોમાં આગળનો અક્ષર અને હ બંને આખા લખવા, જેમ કે બહેન. અને અમુક શબ્દોમાં હ રાખવો જ નહીં, જેમ કે મોં.

નીચે જણાવેલ શબ્દોમાં હ જુદો લખાય છે :

કહેણું, ચહેરો, ટહેલ, પહેરો, પહોંચ, મહાવરો, વહાણું, વહાલ, શહેર, સહેજ વગેરે.

ગુનો, ગુનેગાર

નીચે આપેલાં દષ્ટાંતોમાં હ આવતો નથી :

ઉનાળો, ઊનું, ગુનેગાર, ગુનો, તારું, નાનું, મારું, મેઘું વગેરે.

ચોખ્ખું, પથ્થર

જોડાક્ષરમાં ક અને ખ, ટ અને ઠ, ત અને થ, દ અને ધ તથા બ અને ભ જોડવાને બદલે એ દરેકમાં બીજો અક્ષર જ બેવડાવવો. એટલે

ચોખ્ખું નહીં પણ ચોખ્ખું

ચિટ્ઠી નહીં પણ ચિટ્ઠી

પથ્થર નહીં પણ પથ્થર

ઝભેલો નહીં પણ ઝભેલો

સુદ્ધાં નહીં પણ સુધ્ધાં

લખવું જોઈએ. પણ જ્યાં ચ અને છ જોડાતા હોય ત્યાં રહ એમ જ લખવું. જેમ કે અચ્છું, કર્છ, મચ્છર, મચ્છી, વચ્છનાગ.

બુદ્ધિ — સુધ્ધાં

દ્ધ અને ધ્ધ વિશે સાવચેત રહેવાની જરૂર છે. સંસ્કૃત તત્સમ શબ્દોમાં દ્ધ હોય છે, જ્યારે તદ્ભાવમાં ધ્ધ લખાય છે. આનાં કેટલાંક દર્શાવો : બુદ્ધિ, સુદ્ધ, શુદ્ધિ; પણ અધ્ધર, ઓધ્ધો, ગધ્ધો, બુધ્ધુ, સધ્ધર.

અનુસ્વાર

નાન્યતર જાતિના એકવચનમાં છેલ્લે —ઉં હોય ત્યાં બહુવચનમાં છેલ્લે —આં આવે. જેમ કે બેડું — બેડાં, કાંડું — કાંડાં, ભાણું — ભાણાં, ઘરેણું — ઘરેણાં, નાણું — નાણાં, સાંજેણું — સાંજેલાં.

(નરજાતિના એકવચનમાં છેડે —ઓ વાળા શબ્દોના બહુવચનમાં છેલ્લે —આ આવે, અનુસ્વાર ન આવે, તે ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા જેવું છે. જેમ કે હોલો — હોલા, માળો — માળા, ફટકો — ફટકા વગેરે.)

જે નામના એકવચનમાં છેલ્લે —ઉં હોય અને બહુ-

વચનમાં છેલ્લે -આં થાય, તેના વિશેષણ અને ક્રિયાપદમાં પણ જ્યાં એકવચનમાં -ઉં હોય ત્યાં બહુવચનમાં -આં થાય. દાખલા તરીકે :

તેણે સોનાનું મોંઘું ઘરેણું પહેર્યું.

તેણે સોનાનાં મોંઘાં ઘરેણાં પહેર્યાં.

બે જાતિના કર્તા હોય ત્યાં ક્રિયાપદમાં છેલ્લે આ ઉપર અનુસ્વાર આવે : ભાઈબહેન લડી પડ્યાં.

નારીજાતિના બહુવચનમાં વિશેષણ કે ક્રિયાપદમાં છેલ્લે આ ઉપર અનુસ્વાર મૂકવો : તમારાં બા ઘણાં ભલાં હતાં.

‘ નહિ ’ એવા અર્થમાં મા ઉપર અનુસ્વાર ન કરવો : કૃષ્ણ વિના ખીજું બોલ મા. પણ ‘ અંદર ’ના અર્થમાં મા ઉપર અનુસ્વાર જોઈએ : ચોથા ધોરણમાં, ઘરમાં, શાળામાં.

બોલતાં બોલતાં (જ્યારે બોલતો હતો ત્યારે - એ અર્થમાં) લખતાં લખતાં વગેરેમાં છેલ્લે -આં આવે. જેમ કે દોડતાં દોડતાં થાકી ગયો. વાંચતાં વાંચતાં ખુશ થઈ ગયો. હુલ્લડ થતાં જ સંચારબંધી લાગુ પડાઈ.

તત્સમ શબ્દોની જોડણી

શરૂઆતમાં આપણે જોઈ ગયા કે સંસ્કૃત તત્સમ શબ્દોની જોડણીના નિયમો જોડણીકોશે આપ્યા નથી. પણ ગુજરાતીમાં જે સંસ્કૃત શબ્દો તત્સમ રૂપે વપરાય છે તેમાંથી કેટલાક પ્રચલિત પ્રકારોની તારવણી કરી શકાય. અને એ દરેક પ્રકાર માટે કોઈક નિયમ તારવી શકાય.

છેલ્લે ‘ -ઈક ’ વાળા શબ્દો

જે શબ્દને છેડે -ઈક આવે તે શબ્દમાં ઈકનો ઇ હ્રસ્વ લખવો. ઉદાહરણ તરીકે :

અધિક, આધુનિક, આર્થિક, ક્રમિક, ક્ષણિક, તાત્કાલિક, પ્રામાણિક, માર્મિક, વાર્ષિક, સાપ્તાહિક, સામાજિક.

આમાં અપવાદ છે : પ્રતીક, રમણીક વગેરે.

છેલ્લે ‘-ઇકા’ વાળા શબ્દો

શબ્દને છેડે ‘ઇકા’ અક્ષરો આવે ત્યારે તેમાંનો ઇ હ્રસ્વ લખવો. દાખલા તરીકે :

અનુકંમણિકા, આજીવિકા, કણિકા, કાલિકા, ગાયિકા, તરલિકા, બાલિકા, મહાપાલિકા, માર્ગદર્શિકા, લેખિકા.

છેલ્લે ‘-ઇમ’ વાળા શબ્દો

છેલ્લે ‘ઇમ’ આવે તો તેનો ઇ હ્રસ્વ લખવો. દાખલા તરીકે :

અગ્રિમ, અંતિમ, આદિમ, કૃત્રિમ, પશ્ચિમ વગેરે.

છેલ્લે ‘-ઇમા’ વાળા શબ્દો

શબ્દને અંતે ‘-ઇમા’ આવે ત્યારે તેમાંનો ઇ હ્રસ્વ લખાય. જેમ કે

અભિમા, ગરિમા, લઘિમા, મહિમા, નીલિમા.

છેડે ‘-ઇત’ વાળા શબ્દો

શબ્દને છેડે ‘-ઇત’ આવે તો તેનો ઇ હ્રસ્વ લખવો. દાખલા તરીકે :

અજિત, અબાધિત, અંકિત, ઇચ્છિત, ઉદિત, ખંડિત, નવોદિત, નિર્વાસિત, પરિચિત, લિખિત, વંચિત, સંચિત.

આમાં અધીત, ઉપવીત, ગૃહીત વગેરે અપવાદ છે.

પણુ છેલ્લે-તીત, -નીત કે-ણીત આવતા હોય તો તેમાંનો ઇ દીર્ઘ કરવો :

અતીત, કલ્પનાતીત, કાલાતીત, પ્રતીત, વ્યતીત, વિનીત, નિર્ણીત, પરિણીત.

જોકે નિવર્તિત, ગણિત, જનિત, પુનિત વગેરે શબ્દોને ઉપરનો અપવાદ લાગુ નથી પડતો. એની જોડણી મૂળ નિયમ પ્રમાણે હ્રસ્વ ઇ રાખીને કરવી.

શબ્દને અંતે ‘-ઇલ’

શબ્દને અંતે ‘-ઇલ’ આવે ત્યાં ઇલનો ઇ હ્રસ્વ લખવો. દાખલા તરીકે :

અખિલ, નિખિલ, કોકિલ, જટિલ, અનિલ, ફેનિલ, મલયાનિલ, સલિલ.

પણ એમાં છેલ્લે શીલ શબ્દ હોય તો તેમાંનો ઇ દીર્ઘ લખવો. જેમ કે સુશીલ, પંચશીલ વગેરે. અને નીલ (ભૂકું) શબ્દમાં પણ ઇ દીર્ઘ છે.

શબ્દને અંતે ‘-ઉણ’

શબ્દને અંતે ઉણ આવે તો તેમાંનો ઉ હ્રસ્વ લખાય છે. દાખલા તરીકે અરુણ, કરુણ, તરુણ, વરુણ, ગુણ, નિર્ગુણ, સગુણ.

શબ્દને અંતે ‘-ઇષ્ટ’ અને ‘ઇષ્ઠ’

શબ્દને અંતે આવતા ‘ઇષ્ટ’ અને ‘ઇષ્ઠ’ એ પદમાંનો ઇ હ્રસ્વ લખાય છે. ઉદાહરણ રૂપે :

અનિષ્ટ, અવશિષ્ટ, ઇષ્ટ, ઉચ્છિષ્ટ પ્રશિષ્ટ, વિશિષ્ટ, શિષ્ટ, સ્વાદિષ્ટ (અથવા ષ્ઠ)

કનિષ્ઠ, કર્મિષ્ઠ, ઘનિષ્ઠ, ધર્મિષ્ઠ, વરિષ્ઠ, વશિષ્ઠ કે વસિષ્ઠ, સ્વાદિષ્ઠ.

ઉપયોગી- ઉપયોગિતા

ઉપયોગી, તેજસ્વી, સ્વામી વગેરે શબ્દોને તા અથવા ત્વ પ્રત્યય લાગે ત્યારે આ શબ્દોનો છેલ્લો દીર્ઘ ઇ હ્રસ્વ બની જાય છે. જેમ કે ઉપયોગિતા, એકાકિતા, એકાંગિતા, તલસ્પર્શિતા, તેજસ્વિતા, દૂરદર્શિતા, પારદર્શિતા, પ્રવાહિતા, મનસ્વિતા, સંવાદિતા, સંવાદિત્વ, સંસ્કારિતા, સ્વામિત્વ.

શબ્દને અંતે ‘ઇન’

શબ્દને અંતે ‘ઇન’ આવે તો તેમાંનો ઇ દીર્ઘ કરવો. ઇણ હોય તોપણ ઇ દીર્ઘ કરવો. ઉદાહરણ તરીકે :

અધીન, સ્વાધીન, પરાધીન, સ્નેહાધીન, કર્માધીન, પ્રાચીન, અર્વાચીન, નવીન, કુલીન, કાલીન, સમકાલીન, પ્રવીણ, આમીણ, હીન, વિહીન, લીન, મીન.

આમાં અપવાદરૂપ શબ્દ નલિન, કઠિન, મલિન વગેરે છે.

શબ્દને અંતે ‘-ઇની,’ ‘-ઇણી’

શબ્દને અંતે ‘ઇની’ કે ‘ઇણી’ આવે તો તેમાંનો પહેલો ઇ હ્રસ્વ લખાય અને છેલ્લો ઇ દીર્ઘ લખાય. નીચેનાં દર્શાવો જુઓ :

કલ્લોલિની, કામિની, તરંગિણી, તારિણી, દામિની, નલિની, મનસ્વિની, મંદાકિની, માનિની, માલિની, મૃણાલિની, યશસ્વિની, યામિની, રાગિણી, વિદ્યાર્થિની, વિરહિણી, વિલાસિની, શાલિની, સરોજિની, સૌદામિની, સ્રોતસ્વિની, સ્વામિની.

શબ્દને અંતે ‘ઇય’

શબ્દને અંતે ‘ઇય’ આવે તો તેમાંનો ઇ દીર્ઘ લખવો. આ શબ્દો જુઓ :

અવર્ણનીય, આત્મીય, ઉત્તરીય, જાતીય, દ્વિતીય, પંચવર્ષીય, પ્રશંસનીય, પ્રાંતીય, ભવદીય, ભારતીય, વિશ્વસનીય, સંસદીય.

અપવાદ : ઇન્દ્રિય, કાલિય.

પણ રાષ્ટ્રીય અને રાષ્ટ્રીય બન્ને સ્વીકાર્યાં છે.

જેને છેડે કિય આવે એવા શબ્દોમાં કિય નો ઇ હ્રસ્વ કરવો. જેમ કે અકિય, નિષ્કિય, સકિય.

શબ્દને અંતે ‘ઇશ’ અથવા ‘ઇશ્વર’

શબ્દને અંતે ઇશ અથવા ઇશ્વર આવે તો તેમાંનો ઇ દીર્ઘ લખવો. જેમ કે અવનીશ, ગિરીશ, જગદીશ,

ઇન્દુમતી, કલાવતી, કામાવતી, ચંદ્રાવતી, તતુમતી, ધનવતી, ભાતુમતી, રૂપમતી, લીલાવતી, સરસ્વતી.

પણ આ નામોમાં સુમતિ શબ્દ અપવાદ છે. એમાં મતી નહિ પણ મનિ છે.

શબ્દને છેડે ઇક્ષા, - ઇક્ષક, - ઇક્ષણ

શબ્દને અંતે આવતા ઇક્ષા, ઇક્ષક કે ઇક્ષણ એ અક્ષરોમાંનો ઇ દીર્ઘ લખાય છે. દાખલા તરીકે : અન્વીક્ષા, નિરીક્ષા - નિરીક્ષક - નિરીક્ષણ, પરીક્ષા - પરીક્ષક, પ્રતીક્ષા, સમીક્ષા - સમીક્ષક વગેરે.

પણ શિક્ષા, શિક્ષક, શિક્ષણ એ શબ્દોમાં શિક્ષમાંનો ઇ હ્રસ્વ લખાય છે.

વર્ગીકરણ - આપીલવન

કેટલાક શબ્દોને ‘કરણ’ અને ‘લવન’ જેવા પ્રત્યયો લગાડીને નવા શબ્દો બનાવવામાં આવે છે. આ પ્રત્યયની પહેલાં દીર્ઘ ઇ આવવો જોઈએ. દાખલા તરીકે :

આધુનિકીકરણ, પંચીકરણ, વર્ગીકરણ, વર્ણીકરણ, સ્પષ્ટીકરણ, કેન્દ્રીકરણ, વિકેન્દ્રીકરણ, શુદ્ધીકરણ, આપીલવન.

એવી જ રીતે કૃત અને ભૂત પ્રત્યયો પહેલાં પણ દીર્ઘ ઇ જોઈએ.

અશ્મીભૂત, અંગીકૃત, ધનીભૂત, દહીભૂત, ભસ્મીભૂત, વર્ગીકૃત.

કાંતિ - કાન્તિ

રણુકતા અનુસ્વારની જગ્યાએ અનુનાસિક વ્યંજન પણ વાપરી શકાય છે. એટલે અખંડ - અખણ્ડ, અનંત - અનન્ત, અંખર - અમ્ખર, કુલ - કુલ્લ. ગોવિંદ - ગોવિન્દ એ અને વિકલ્પો ચાલે.

અંગ્રેજી શબ્દોની જોડણી

અંગ્રેજી શબ્દ ગુજરાતી લિપિમાં લખવો હોય ત્યારે તેની જોડણી ઉચ્ચાર પ્રમાણે લખવી. અંગ્રેજીમાં એ શબ્દનો સાચો ઉચ્ચાર શો છે તે જાણકાર પાસેથી અથવા રેનિયલ બેન્ચની 'પ્રોનાઉન્સિંગ ડિક્શનરી' (ઉચ્ચારકોશ) જેવા પ્રમાણભૂત કોશ પરથી જાણી લેવું જોઈએ. પછી જેમ એ શબ્દ બોલાતો હોય તેવી રીતે ગુજરાતીમાં લખવો.

દાખલા તરીકે અંગ્રેજીમાં ટી-એચ-ઈ અક્ષરનો ઉચ્ચાર ધી તો બહુ ઓછો જગ્યાએ થાય છે. સામાન્ય રીતે એનો ઉચ્ચાર ધ થાય છે. તો જ્યાં એવો ઉચ્ચાર થતો હોય ત્યાં ગુજરાતીમાં ધ લખવું જોઈએ.

અંગ્રેજીમાં ફૂડ, સૂન અને બુક શબ્દોમાં વચ્ચેના ઉ માટે 'ડબલ ઓ' લખાય છે. આમ છતાં ફૂડ અને સૂન શબ્દોમાં બિનો ઉચ્ચાર દીર્ઘ થાય છે. જ્યારે બુક શબ્દમાં ઉ નો ઉચ્ચાર હ્રસ્વ થાય છે. એટલે સાચી જોડણી બુક.

અંગ્રેજી શબ્દો માટે જોડણીકોશો એક વળલખ્યા નિયમ સ્વીકાર્યો છે. શબ્દને અંતે આવતો ઈ હંમેશાં દીર્ઘ લખવો. જેમ કે કમિટી, કોપી, ટોકી, યુનિસિપાલિટી, યુનિવર્સિટી, લાઇબ્રેરી, સિટી, સોસાયટી, હોટી.

જે અંગ્રેજી શબ્દોમાં એ અને ઓ એવા પહોળા ઉચ્ચાર થતા હોય તે શબ્દમાં એવા ઉચ્ચાર દર્શાવવા બાધી માત્રા મૂકવી, જેમ કે એલિજા, એલ્યુમિનિયમ, એસોસિયેશન, કેમેરા, ઓફિસ, બોઈલર, વોરન્ટ વગેરે.

પાઉન્ડ-આઉટ

અંગ્રેજીમાં ઓ-યૂ અથવા ઓ-ડબલ્યૂ અક્ષરનો ઉચ્ચાર આઉ થાય છે. તે જગ્યાએ ઓ ઉચ્ચાર ન લખવો. દાખલા તરીકે પૌન્ડ, ઔટ ન લખતાં પાઉન્ડ, આઉટ

લખવું જોઈએ. એવાં બીજાં ઉદાહરણો : કાઉન્સિલ, ટાઉન-હોલ, પાઉર, ફાઉલ, સ્કાઉટ, હાઉસિંગ વગેરે.

ઔસ શબ્દ અપવાદ છે.

કેટલીક વધુ ઉપયોગી જોડણી

આજકાલ જેમનો ઘણો ઉપયોગ થતો હોય અને જેમની જોડણીમાં ભૂલ થવાનો સંભવ હોય એવા કેટલાક શબ્દોની યાદી નીચે આપી છે. કૌંસમાં ચોકડી સાથે આપેલી જોડણી ખોટી છે તે ખાસ લક્ષમાં રાખવાની જરૂર છે.

અકસીર, અકાદમી, અખિલ, અજિત, અદ્ભુત, અણુ-ખોમ્બ, અતિથિ, અદ્ભુત, અનુકૂળ-પ્રતિકૂળ, અનુભૂતિ, અનુવાદિત, અમેરિકા, અર્વાચીન-પ્રાચીન, અંજલિ, અંધા-ધુંધી કે અંધાધુંધી.

આકુળ-વ્યાકુળ, આકૃતિ, આચ્છાદિત, આજીજી, આઝાદી, આટલાંટિક, આતુર, આદીશ્વર, આધીન, આદરીન, આફ્રેસ, આફ્રિકા, આખરૂ, આખેડૂળ, આયુધ, આયોજિત, આરજૂ, આરતી, આરૂઠ, આર્ટિસ્ટ, આર્ટિકલ, આલીશાન, આવલિ કે આવલી, આવિર્ભાવ, આવિષ્કાર, આશિષ, આશીર્વાચન, આશીર્વાદ, આશુતોષ, આશ્વિન, આહુતિ

ઇકરાર કે એકરાર, ઇજનેર, ઇન્જરો, ઇન્જિન, ઇઝરાયલ, ઇતબાર, ઇનકાર કે ઇન્કાર, ઇનામ, ઇન્જેક્શન ઇન્સાન, ઇમારત, ઇમારત, ઇરાક, ઇલમ, ઇલા, ઇસ્લામ, ઇતેન્નમ, ઇતેન્નર

ઇન્ન, ઇમાન, ઇરાન, ઇશાન, ઇશુ-ઇસુ, ઇસવી સન-ઇસ્વી સન, ઇંટ, ઇંડું

ઉગમ કે ઊગમ, ઉછાંછળું, ઉજળિયાત, ઉધરસ, ઉપ-નિષદ, ઉપરોક્ત કે ઉપર્યુક્ત, ઉપવીત, ઉપાધિ, ઉર્ફું, ઉમર કે ઉમ્મર, ઉરફ કે ઉર્ફ, ઉર્ફ કે ઉર્ફ, ઉણ્ણ, ઉખા

ઊધઈ કે ઉધેઈ, ઊન, ઊનું, ઊભરાવું, ઊર્ધ્વ, ઊર્મિ,
ઊલટું, ઊધું, ઊહું

ઋણ, ઋણ, ઋગ્વેદ

ઔધો કે હોદો, ઔધેદાર કે હોદેદાર

કદી, કવચિત્રી, કંકોતરી કે કંકોત્રી, કારકિર્દી, કાવતરું
(કાવત્રું x), કાશ્મીર, કોપીરાઈટ, કોલમ, કોશિશ

ખાતરી (ખાત્રી x) ખૂન-ખૂનખાર-ખુનામરફી, ખૂબ,
ખૂબસૂરત, ખૂબી

ગણતરી (ગણત્રી x) ગિરફતાર, ગીચ કે ઘીચ, ગુનો
(ગુનો x), ગુંજવું, ગુંજરવ, ગુર્જર કે ગૂર્જર, ગૂંગળ,
ગૂડીપડ્યા, ગૂણ (કોથળો), ગૂંથવું, ગેરીલા, ગંથિ, ગિડ,
ગ્રીષ્મ, ગ્રેન્જુઈટી, ગ્રેન્જુએટ, ગ્લિસરીન, ગ્લુકોઝ

ઘટિત, ઘડૂલો, ઘરાક, ઘૂમવું, ઘૂસવું, ઘૂંટણ, ચરિત કે
ચરિત, ચાતુરી કે ચાતુર્ય, ચામુક, ચારિત્ર કે ચારિત્ર્ય,
ચુપ કે ચૂપ, ચુપકીદી, ચૂકતે, ચૂકવવું, ચૂમી, ચૂંટણી, ચૂંટાવું
ચમ્પિયન, ચેરમેન, ચેરિટી કમિશનર, ચોટવું કે ચોંટવું,
ચોટાવું કે ચોંટાડવું

છત્રી (છતરી x), છળિ કે છળી કે છવિ, છિદ્ર,
છીછરું, છીંડું, છુટકારો-છૂટવું-છૂટાછેડા, છુટી, છેતરપિંડી

જખમ-જખમી, જગત્પતિ-જગદીશ-જગદ્ગુરુ-જગ-
ન્નાથ, જથાખંધ કે જશ્થાખંધ, જયંતી, જરૂર-જરૂરિયાત,
જલદી (જલદી x), જાગૃત કે જાગૃત-જાગૃતિ (જાગૃતિ x),
જાગીરદાર, જાતિ, જાદુ કે જાદૂ, જાપાની, જામિન કે
જામીન, જાલિમ, જાજીવિષા, જિદ કે જિદ્દ, જિદ્દી, જિન-
જિના-લય-જિનેન્દ્ર-જિનેશ્વર, જિન (કપાસ લોહવાતું),
જિમખાતું, જિવાડવું-જિવાવું-જિવવું-જિવાઈ, જિન્દગી-

જીવન, જુહું, જુનિયર, જિલ્લો, જૂજ, જૂઠું-જૂઠાણું-
જૂઠાખોલું, જૂથ, જૂનાગઢ, જૂનું, જોઈએ, જ્યેષ્ઠ, જ્યોતિ

ટેલિકોમ્યુનિકેશન, ટેલિગ્રામ, ટેલિપ્રિન્ટર, ટેલિફોન,
ટેલિવિઝન

ડિઝી, ડિરેક્ટર, ડિસેમ્બર, ડૂબવું

તસવીર (તસ્વીર x), દલીલ, દિલ, દિલગીરી,
દિલાસો, દિવસ, દિવાસો, દિવાળી-દીપાવલી-દીપોત્સવી,
દિવેટ, દીવાદાંડી, દીવાન, દીવાનો, દીવાલ, દીવાસળી, દીવો,
દહ, દશ્ય-દષ્ટિ-દ્રષ્ટા, દ્યુતિ, દ્વિધા, દ્વીપ (ટાપુ), દ્વીપકલ્પ

ધિક્કાર, ધ્રુવ, ધૂંસરી

નહિ કે નહીં (નહી x), નાજુક, નાખૂદ-નાખૂદી,
નામું, નિદાન, નિમજ્જ, નિયોન, નિરભિમાન, નિરસન,
નિરૂપાય, નિરૂપણ-નિરૂપવું, નિસર્ગ, નિહાળવું, નીતરવું,
નીમવું-નિમાવું, નીરખવું, નીરવ, નીરસ, નીનાગી, નુકસાન
(નુકશાન x), નૂતન, નૂર, ન્યૂસપેપર.

પત્રકારત્વ, પરાકાષ્ઠા (પરાકાષ્ટા x), પરિઘ, પરિમિત,
પરિશિષ્ટ, પરિસ્થિતિ, પંચિત, પાકિસ્તાન, પાકીટ, પીડિત,
પૃષ્ઠ, પૂર્તિ કે પૂર્તિ, પોલીસ, પ્રમાણિક કે પ્રામાણિક,
પ્રસ્તાવિક કે પ્રાસ્તાવિક, પ્રાદેશિક

ફર્થ (ફૈ x), ફકીર, ફડનવીસ, ફરજિયાત, ફર્નિચર,
ફળીભૂત, ફાઈલ, ફિકર, ફિક્કું કે ફીકું, ફિટકાર, ફિતૂર,
ફિરકો, ફિરસ્તો, ફિલસૂફ-ફિલસૂફી, ફિલ્ડિંગ-ફિલ્ડર, ફુર્યા,
ફુરુદ, ફૂદડી, ફોર્મ, ફ્યૂઝ, ફેક્ટર, ફેક્ટ

ખડાદુર, ખિનજરૂરી, ખિરાદરી, ખીલત્સ, ખીમાર-
ખીમારી, ખુક, ખૂંડું-ખૂરાઈ

ભાવિ કે ભાવી, ભિખારી-ભીખ, ભિન્ન, ભીડ, ભીષણ, ભૂખમરો, ભૂમિ

મચ્છીદ કે મરિજદ, માલૂમ (માલમ x), માહિતી, મિલકત, મુખ, મુખી, મુઝવણ કે મૂઝવણ, મૂડી, મૂડીવાદ, મોઢૂંદ, સભામોઢૂંદી

ચઢૂંદી, યુવતી

રજની કે રજની, રજિસ્ટર, રાત્રિ કે રાત્રી, રજૂ-રજૂઆત, રુચિ, રૂંધાવું, રોજિંદું

લઘુમતી - બહુમતી - એકમતી-સર્વાનુમતિ-અનુમતિ - સંમતિ, લિપિ કે લિપી, લિમિટેડ, લીટી, લીલા

વગેરે (વિગેરે x), વજૂદ, વડીલ, વનસ્પતિ, વર્તમાન, વસતિ કે વસતી કે વસ્તી, વાજખી(વ્યાજખી x), વિટામિન, વિદાય, વિદ્યુત-વાજખી, વિપરીત, વિભૂતિ, વિમાન, વિલીન, વિશિષ્ટ, વિશ્લેષણ, વિસ્તીર્ણ, વિસ્તૃત, વિસ્મિત, વીમો, વીલ (વસિયતનામું), વ્યૂહ

શરીર-શારીરિક, શરૂ-શરૂઆત, શિલા (પથ્થર)-શિલા-રોપણ-શીલા (સ્ત્રીનું નામ)-સુશીલા-પંચશીલ, શિક્ષારસ કે શિક્ષરસ, શિગિર, શૂન્ય, શોષિત, શ્રી-શ્રીમાન-શ્રીમતી-શ્રીયુત, શ્વાસોચ્છવાસ કે શ્વાસોશ્વાસ

સગીર, સચિવ, સમન્ત, સમજૂતી, સવારી (સ્વારી x), સર્વાંગી, સહસ્ર (સહસ્ત્ર x), સહીસલામત, સંક્ષિપ્ત, સંગીત, સંદિગ્ધ, સંપૂર્ણ, સૂક્ષ્મ, સૂચિ કે સૂચી, સૂત્ર, સ્થૂલ કે સ્થૂળ

હરીફ-હરીફાઈ, હાઈસ્કૂલ, હાનિ, હિમાયત, હિસાબ, હિંમત, હીન, હીર, હીરો, હુકમ, હુમલો, હૂંડી-હૂંડિયામણ, હૂંફ

આહ્વાદ, (આલ્હાદ x), આહ્વાન, ચિહ્ન, (ચિન્હx), જિહ્વા, પ્રહ્વાદ (પ્રલ્હાદ x), મધ્યાહ્ન (મધ્યાન્હ x).

પરિચય પુસ્તિકા પ્રવૃત્તિ

છવ્વીસમું વર્ષ - ૧૯૮૪

૬૦૧ રાષ્ટ્રીય માન-આદ અને ધનાભો
૬૦૨ ઇતિહાસ શું છે ?
૬૦૩ ચામડીના રોગો
૬૦૪ ઔરવેલ અને નાઇન્ટીન એઇટી-ફોર
૬૦૫ સાચી જોડણી અઘરી નથી
કાલિદાસ
કોંચિસનાં ૧૦૦ વર્ષ
કરોડરજીના રોગો
સુગમ સંગીત
આત્મરક્ષણના અધિકારો
પેટની તપાસનાં સાધનો
ઉત્પાદકતાનો ખગાડ
રસાયણિક ખાતર
વર્જિલ
કસ્તૂરબા
લેટિન અમેરિકા
આધ્યાત્મિક કવિતા
ભારત આંકડામાં - ૧૯૮૪
કૂરતા વિના મુંઢરતા
મૈથિલીશરણ ગુપ્ત
વિદેશવાસી ભારતીઓનું મૂડીરોકાણ
માનસચિકિત્સા
દક્ષિણ એશિયા
સરવદન્સ ઓફ ઇન્ડિયા સોસાયટી
પરિચય પુસ્તિકાનાં પચીસ વર્ષ

ચંદ્રકાન્ત શાહ
નગીનદાસ સંઘવી
વૈદ્ય નવીનભાઈ ઓઝા
વાણીલાલ ડગલી
યશવંત દોશી
કમાશંકર જોશી
રોહિત દવે
૧. રઘુભાઈ શાસ્ત્રી
અજિત રોક
કેશવલાલ મ. શાહ
ડૉ. અરવિંદ ડગલી
રામુ પંડિત
દિનકર મહાત્મે
નિરંજન ભગત
મોરારજી દેસાઈ
સુભાષચંદ્ર સરકાર
હરીન્દ્ર દવે
કોમસં રિસર્ચ બ્યૂરો
નલિની ઝ. મહેતા
જયેન્દ્ર ત્રિવેદી
આર. એસ. ભટ્ટ
ડૉ. પરેશ લાકડાવાળા
જિતેન્દ્ર સંઘવી
નલિની ઝાલા
કૃષ્ણવીર દીક્ષિત

છટક નકલ રૂ. ૧-૫૦

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૩૦ : પરદેશમાં રૂ. ૭૫ : આજીવન લવાજમ રૂ. ૫૦૦

પરિચય ટ્રસ્ટ

મહાત્મા ગાંધી મેમોરિયલ બિલ્ડિંગ, નેતાજી સુભાષ રોડ, મુંબઈ - ૪૦૦ ૦૦૨

યશવંત દોશી

યશવંતરાય કુંભચંદભાઈ દોશીનો જન્મ ૧૯૨૦ના માર્ચની ૧૬મી તારીખે અમદાવાદમાં થયો હતો. ૧૯૪૨માં તેઓ ગુજરાતી અને સંસ્કૃત લઈને મુંબઈ યુનિવર્સિટીના બી.એ. થયા. ૧૯૪૯ સુધીમાં વિવિધ નોકરીઓ કર્યા પછી તેઓ ૧૯૪૯માં ભાવનગરની ભો. મ. કોમર્સ હાઈસ્કૂલમાં શિક્ષક તરીકે

જોડાયા. ૧૯૫૪ના સપ્ટેમ્બરમાં મુંબઈ આવી અમેરિકન માહિતી કચેરીના ગુજરાતી અખબારી વિભાગમાં સહાયક સંપાદક તરીકે અને પાછળથી મુખ્ય સંપાદક તરીકે કામ કર્યું. પરિચય ટ્રસ્ટ તરફથી પુસ્તક સમીક્ષાનું માસિક ‘ગ્રંથ’ શરૂ કરવાનું નક્કી થતાં ૧૯૬૩ના સપ્ટેમ્બરમાં યુસિસમાંથી રાજીનામું આપી પરિચય ટ્રસ્ટના મેનેજિંગ એડિટર તરીકેની જવાબદારી સંભાળી અને ૧૯૬૪ના જાન્યુઆરીમાં તેમના નાંત્રીપદે ‘ગ્રંથ’ માસિક શરૂ થયું.

૧૯૪૭માં તેમણે શ્રી વાડીલાલ ડગલો સાથે ‘સૌનો લાડકવાયો’ નામના સ્વ. ઝવેરચંદ મેઘાણીના પ્રશસ્તિ ગ્રંથનું સંપાદન કર્યું. ૧૯૫૪માં એ જ લેખકની સાથે ‘સૂનાં સુકાન’ નામની નવલકથા પ્રસિદ્ધ કરી. ૧૯૫૮માં અન્ય સંપાદકો સાથે સ્વ. આનંતરાય ઠક્કર(શાહબાજ)નાં કાવ્યોના સંગ્રહ ‘પાલવકિનારી’નું સંપાદન કર્યું. તેમણે મેરી સ્ટોપ્પનાં ત્રણ પુસ્તકોનાં ભાષાંતર ‘પરિણીત પ્રેમ’, ‘ચિરંજીવ પ્રેમ’, અને ‘અદ્યતન સંતતિ-નિયમન’ નામે પ્રસિદ્ધ કર્યા છે. તેમણે ‘સાચી જોડણી અઘરી નથી’, ‘રવીન્દ્રનાથ’, ‘રમણભાઈ નીલકંઠ’, ‘સરદાર વલ્લભભાઈ’ અને ‘રાગનિત-રામ’ એ પાંચ પરિચય પુસ્તિકાઓ લખી છે.

તેઓ છેલ્લાં ત્રણ વર્ષથી મુંબઈના દૈનિક ‘જન્મભૂમિ પ્રવાસી’માં વિવિધ વિષયો પર સાપ્તાહિક કટાર લખે છે.

શ્રી દોશીએ ૧૯૪૪માં વસંત શાહ સાથે લગ્ન કર્યું છે. એમને બે સંતાન છે : ચિત્રા અને અભિનિત.